

6. Салата О. О. Внесок України у зміцнення матеріально-технічної бази СРСР в період оборонних боїв (22 червня – грудень 1942 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Салата. – К., 2004. – 16 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.342, оп.14, спр.371. – 119 арк.
8. ЦДАВО України, ф.342, оп.14, спр.373. – 72 арк.
9. ЦДАВО України, ф.342, оп.14, спр.372. – 81 арк.
10. ЦДАВО України, ф.342, оп.14, спр.374. – 44 арк.

Kytsak B. V. Evacuation of the Medical Industry from the Ukrainian SSR in 1941.

The article deals with the issues of the Ukrainian SSR medical industry evacuation to the East of the USSR in 1941. The study is based on archival materials and analyses the structure of healthcare system at the beginning of the occupation. It highlights the main problems of the healthcare industry evacuation from the Ukrainian SSR. It states that medical industry evacuation was unprepared, unlike the evacuation of the military-industrial complex, and evacuated personnel and resources of UkrSSR medical industry aimed at solving local problems in the health system of the other republics of the USSR.

Keywords: evacuation, medicine, staff, the Ukrainian SSR, doctor, pharmacy, war.

Кицак Б. В. Эвакуация медицинской отрасли Украинской ССР в 1941 г.

В статье рассмотрены вопросы эвакуации медицинской отрасли Украинской ССР в 1941 г. на восток СССР. В исследовании, на основе архивных материалов, проанализирована структура здравоохранения по состоянию на начало оккупации и освещены основные проблемы эвакуации медицинской отрасли за пределы Украинской ССР. Определено, что эвакуация медицинской отрасли была в целом неподготовленной, в отличие от эвакуации военно-промышленного комплекса, а эвакуированные ресурсы и персонал медицинской отрасли УССР были направлены на решение локальных проблем в системе здравоохранения других республик СССР.

Ключевые слова: эвакуация, медицина, кадры, УССР, врач, аптека, война.

Статтю подано до редколегії 25.10.2016 р.

УДК [94(477)»1942/1945»]-053.5-058.65

О.С. Силка

**СТАН ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ, СИРІТСТВА ТА ЗЛОЧИННОСТІ В 1942–1945 РР.
НА ВИЗВОЛЕНИХ ВІД ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто організаційно-правові заходи органів міліції, спрямовані на подолання дитячої безпритульності й бездоглядності, створення та функціонування дитячих кімнат, приймальників-розподільників та дитячих будинків.

Ключові слова: безпритульність, бездоглядність, дитячі кімнати міліції, приймальники-розподільники

Негативні соціальні й економічні процеси, які відбувались у суспільстві, болісно вразили неповнолітніх і молодь. Після Другої Світової війни велика кількість дітей залишилася без батьків. Діти-сироти стали найбільш незахищеною і знедоленою категорією в цей період.

Метою цієї статті є дослідження стану дитячої бездоглядності, сирітства і злочинності в 1942-1945 роках на визволених від окупації територіях України.

Тема злочинності, безпритульності і бездоглядності є мало дослідженою в українській історії. Зокрема, окремі питання порушені в монографії Н.С. Юзікової [1], у статтях І.В. Маловіченко [2], у І. М. Грідіної, Н.С. Касьянової [3], Л. Г. Голиш [4], І.Р. Судді [5] та архівних матеріалах. Складність вивчення виховних, соціальних та профілактичних функцій інститутів соціалізації дитини і, особливо, спрямованих на запобігання злочинності серед неповнолітніх у період війни, полягає у тому, що деякі документи Державних архівів втрачені, знищені або вивезені до Німеччини. Найбільшу інформативну цінність дають матеріали, які раніше не були опубліковані й досліджуються вперше. У довідках, повідомленнях та інших архівних матеріалах ЦДАВО України знаходимо факти, які відображають стан дитячої злочинності, сирітства та безпритульності в зазначений період війни.

У роки війни, незважаючи на труднощі того часу, турбота про дітей, про їх виховання, була одним з найважливіших державних завдань. З самого початку Великої Вітчизняної війни

робилося все можливе для покращення становища дітей, які залишилися без батьків, щоб не допустити поширення дитячої безпритульності, бездоглядності і злочинності.

У своїй діяльності органи державної влади на початку війни керувались постановою РНК СРСР і ЦК ВКП (б) від 1 червня 1935 р. «Про порядок затримання і подальшого направлення безпритульних і бездоглядних дітей» [6, с. 847-854]. Важливе значення для попередження дитячої безпритульності, бездоглядності в роки війни мала прийнята РНК СРСР 23 січня 1945 р. постанова «Про утримання дітей, які залишилися без батьків» [7, с. 69-70], яка покладала на органи державної влади України завдання виявляти і брати на облік безпритульних дітей і влаштовувати їх в дитячі установи.

Важливу роль у цьому зіграли, насамперед, дитячі кімнати міліції, через які проходили всі затримані діти. Вони своєю роботою сприяли попередженню дитячої безпритульності, бездоглядності і злочинності. Попередженню злочинності серед неповнолітніх на початку сприяв Указ Президії Верховної Ради СРСР від 7 липня 1941 р. «Про застосування судами постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» [8, с. 416], який роз'яснював, що кримінальна відповідальність неповнолітніх настає як у випадках скоєння ними злочинів навмисно, так і з необережності. Президія пропонувала Верховному суду СРСР застосовувати постанову ЦВК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р. у відповідності з текстом закону і з чинним кримінальним законодавством СРСР, а отже, і постанову ЦВК і РНК УРСР від 9 квітня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», видану на виконання постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р.

30 липня 1944 р. РНК УРСР та ЦК КП(б)У ухвалили спільну постанову №917 «Про заходи в боротьбі з безпритульністю та бездоглядністю дітей в Українській РСР», яку можна вважати першою комплексною програмою з подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на завершальному етапі війни [6, с. 320].

Одним з негативних наслідків війни стало сирітство й безпритульність. Але в Одеській області були ще й додаткові причини росту безпритульності. Наплив дітей до області зі східних та північних областей був зумовлений бажанням дітей подивитися місця, які були окуповані, де боролася Червона Армія, а також відвідати Одесу, у боротьбі за яку загинули їхні батьки.

Важливим фактором великої кількості безпритульних і бездоглядних дітей по Одеській області був потяг до Чорного моря та бажання вступити на навчання до морських військових та цивільних училищ. Крім того, більшість таких дітей хотіли бути вихованцями на пароплавах і мріяли стати моряками [9, арк. 4].

Задля забезпечення порядку та виявлення дітей-сиріт міліція здійснювала повсякденне вилучення безпритульних та бездоглядних з вулиць, для чого було впроваджено постійне чергування та обходи, проведення систематичних рейдів по місту, на вокзалах і базарах, підвалах та горищах. Після затримання безпритульних, бездоглядних дітей і підлітків, що загубилися, доправляли до дитячих кімнат, спеціально створених при відділках міліції. Наявність таких кімнат пояснювалася неможливістю утримання дітей у загальних ізоляторах через цілком об'єктивні причини – контакт, хоча й нетривалий, із злочинцями міг негативно вплинути на формування світогляду підлітка. Відповідно до інструкції НКВС СРСР від 7 червня 1935 р. «Про порядок затримання та подальшого влаштування безпритульних і бездоглядних дітей» дитячі кімнати мали бути добре освітленими, чистими, мати стільці, столи та мивальники.

Яким же насправді був стан дитячих кімнат в Одеській області після визволення? Результати перевірки дитячої кімнати при Лінійному відділі міліції станції Одеса Головна, проведеної у 1945 р., виявила: по-перше, що приміщення вологе і холодне, освітлюється «каганцем»; по-друге, приміщення дитячої кімнати та її обладнання - у незадовільному стані, діти сплять на підлозі; по-третє, педагогічна робота із дітьми не проводиться. Більшість із них ходять у місто і займаються крадіжками або жебракують.

Тут утримували 78 чоловік. Це були діти фронтовиків або ті, чиї матері померли, чи були вивезені німцями на каторгу. Зібрані діти грамотні, більшість з них закінчили 3-6 класів [9, арк. 5].

Усього при лінійних відділах міліції на Південно-Західній, Вінницькій, Одеській, Львівській, Ковельській, Північно-Донецькій і Кишинівській залізницях було створено 35 дитячих кімнат.

За час перебування в дитячих кімнатах із дітьми проводили відповідну роботу, а саме: дізнавалися під час розмови місце народження та вік; з'ясовували наявність батьків або осіб, які виконували їх обов'язки; місце навчання; причину відсутності не бажання вчитися; з'ясовували, чи перебував затриманий у дитячих закладах раніше і причини втечі, тощо.

Якщо затриманий був безпритульним або його батьки мешкали у іншому місці, в подальшому його відправляли до приймальників-розподільників. В іншому випадку затриманого повертали батькам, з якими проводили бесіду та, залежно від ступеня скоєного дитиною правопорушення, притягували до адміністративної або кримінальної відповідальності. Дітей старших 14-ти років влаштовували в промисловість або сільському господарстві [3, арк. 21].

Згідно з положенням «Про приймальник-розподільник НКВС» від 7 липня 1935 р. приймальник-розподільник був закладом закритого типу для приймання та короткотривалого утримання (не більше одного місяця) безпритульних, вилучених з вулиць, у віці до 16 років із подальшим розподілом їх по дитячих установах відповідного типу.

Приймальники-розподільники виконували такі функції: санітарно-гігієнічна обробка та медичний огляд безпритульних, вивчення особистостей безпритульних з метою з'ясування даних про минуле життя та навчально-трудова інтереси; прищеплення безпритульним початкових культурно-побутових навичок; відновлення зв'язку безпритульних з родинами, а також створення умов для їх повернення до родини; подальше спрямування безпритульних до дитячих будинків Міністерства освіти, Міністерства здоров'я, Міністерства соціального забезпечення та до трудових колоній НКВС; облік та реєстрація безпритульних, що проходили через приймальник-розподільник.

Безпритульні, що були спрямовані до дитячих приймальників-розподільників, приймалися працівниками цілодобово. До приймальників приймалися не лише безпритульні, яких направляли співробітники відділків міліції, але й ті, що приводилися представниками громадських організацій та окремими громадянами, а також ті, що приходили самостійно. На кожного безпритульного заводили реєстраційну картку, до якої згодом вносили дані спостереження та вивчення особи безпритульного, а також місце його подальшого перебування [6, с. 350].

Важливу роль у подоланні дитячої безпритульності відігравали дитячі будинки. Умови утримання в них важко було назвати задовільними. Бракувало м'якого та твердого інвентарю, а саме речей першої необхідності – меблів для спальних та класних кімнат, ковдр, подушок, білизни та одягу. Так, у дитячому будинку с. В. Аккаржа Овідіопольського району Одеської області діти спали в «кучі». Приміщення були холодними і вологими. Майже повністю відсутні медикаменти. В ізоляторах діти перебувають в одній кімнаті, босі і роздягнені.

Дитячому будинку катастрофічно не вистачало кваліфікованих співробітників, що відбивалося на якості спілкування з дітьми. Штат для обслуговування будинку підібраний із людей непереверених, у більшості із молодих дівчат і жінок, які багато часу приділяли військовослужбовцям, розквартированих у селі, і не займалися вихованням дітей. Це озлоблювало вихованців. Діти школу не відвідували, книжки не читали. [9, арк 4].

Як свідчать документи, життя дітей у дитячих будинках було доволі нелегким. Та навіть при таких умовах не всіх дітей приймали до дитячих будинків. Це підтверджують такі факти з архіву ЦДАГО:

11.10.1944 р. у дитячий будинок була направлена група безпритульних в кількості 12 чоловік, із яких прийнято тільки 5, а інші 7 не прийняті тому, що були великої статури, хоча вони і не досягли 15-річного віку.

28.10.1944 р. через Мобвідділ Кагановицької райради м. Одеси була направлена група дітей у кількості 17 чоловік на 3-й маслозавод, де їх розмістили в пустому хліві, кинули на підлогу замість постілі в'язку соломи. Діти з 29.10.1944 р. по 09.11.1944 р. валялись у цьому хліві, внаслідок чого шестеро з них захворіли.

Таке митарство і бездушне відношення зі сторони керівників окремих господарств до працевлаштування дітей, які залишилися без батьків, менш стійких із них штовхало на шлях злочинності. Більшість крадіжок у пасажирів, кишенькових крадіжок, розкрадання з вагонів і навіть грабежів здійснювалося підлітками. Це підтверджують свідчення громадянина Буркова Петра, який заявив у Котовський відділ залізничної міліції про те, що його пограбували два підлітки, зняли бушлат, черевики, забрали рейсові картки. Прийнятими заходами грабіжники були затримані. Ними виявились Роцев Володимир Григорович і Кузнєцов Іван Іванович. Обидва з 1928 року народження. У них було виявлено і повернуто потерпілому пограбоване майно.

29.09.1944 р. на коліях станції Одеса-Товарна було виявлено вагон №626209 з пошкодженим люком, в якому перевозилось згущене молоко. При перевірці вагона не вистачало 1336 банок молока. Прийнятими заходами в той же день були затримані підлітки Бєснєєв Михайло Семенович (1929 р.н.), Михайлиш Микола Федорович (1930 р.н.), Требушков Яків Олексійович (1929 р.н.), Поляков Юрій Федорович (1928 р.н.), Зотов Євгеній Олексійович (1930). Всього 11 чоловік, у яких було вилучено вкрадене молоко. Всі діти тулились у холодних паровозах, які стояли на коліях станції.

12.10.1944 р. було отримано повідомлення про розкрадання, яке готується, із вагонів на станції Одеса-Товарна. Вжитими заходами були затримані Гев Іван Іванович (1928 р.н.), Болбачев Григорій Андрійович (1930 р.н.), в яких при затриманні було вилучено 40 кг господарського мила і знайдено, з їх розповідей, заховані між вагонами ще 45 кг такого ж мила. Все це було вкрадено підлітками із вагонів, які стояли на коліях.

По області було зареєстровано 36 випадків злочинів, які здійснилися дітьми, із них: крадіжок – 4, побутових вбивств – 1, квартирних крадіжок – 4, звичайних крадіжок – 20, кишенькових крадіжок – 7 [9, арк. 8].

Отже, урядові постанови НКВС 1942 – 1945 рр. намітили широкий комплекс заходів з подолання дитячої безпритульності, в яких одне з центральних місць відводилося територіальним та лінійним відділам міліції. Діяльність державних установ, громадських організацій зі створення сприятливих умов для безпритульних і бездоглядних була ускладнена вкрай тяжкими соціально-економічними умовами країни в роки Другої Світової війни, що спричиняли підвищенню злочинності серед малолітніх.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Юзікова Н. С. Суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох (від Давнини і Середньовіччя до XXI століття) / Н. С. Юзікова; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. - Дніпропетровськ: Ліра, 2015. - 327 с.
2. Маловіченко І.В. Подолання дитячої безпритульності та бездоглядності в 1935-1945 роках ХХ століття на території України / І. В. Маловіченко// Порівняльно-аналітичне право. - 2013р. - №3. – С.51-53
3. Грідіна І.М. Діяльність органів міліції Донбасу щодо ліквідації безпритульності і бездоглядності у 1943-1945 рр./ І. М. Грідіна, Н. С. Касьянова // Порівняльно-аналітичне право. -2012р. - №3. – С.15-20
4. Голиш Л. Г. Формування мережі та контингенту спеціальних дитячих установ в 1943-1945 рр./ Л. Г. Голиш //Вісник Черкаського університету . – 2011р. - Випуск 202. – С. 31-37
5. Суддя І.Р. Діяльність органів міліції з подолання дитячої безпритульності й бездоглядності в УРСР (1943 – 1946 рр.)/ І. р. Суддя // Вісник Черкаського університету. – 2011р. - Випуск 202. – С. 37-42
6. Історія міліції Української РСР в документах і матеріалах 1917-1937/під ред. проф. П. П. Михайленка. – К., 1969.- 610 с.
7. Еропкин М. И. Развитие органов милиции в Советском государстве. – М., 1967. –750 с.
8. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 – 1952 г. – М., 1953. –320 с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.1 оп. 23, спр. 2411, - 25 арк.

Sylka O.S. State of Child Neglect, Abandonment and Crime in 1942-1945s on the Territories of Ukraine Liberated from the Occupation

This article highlights organizational and legal measures of the organs of militia on overcoming children`s homelessness and neglect, creation and functioning of militia`s children`s rooms, distributor offices and orphanages.

Keywords: homelessness, neglect, militia`s children rooms, distributor offices

Сылка О.С. Состояние детской беспризорности, сиротства и преступности в 1942-1945 гг. на освобожденных от оккупации территориях Украины.

В статье освещаются организационно-правовые мероприятия органов милиции по преодолению детской беспризорности и безнадзорности, создание ими и функционирование детских комнат милиции, приемников-распределителей, детских домов.

Ключевые слова: беспризорность, безнадзорность, детские комнаты милиции, приемники-распределители.

Статтю подано до редколегії 16.01.2017 р.